

L'ÉSSER HUMÀ I LES CAVITATS

Josep Lluís Viciano Agramunt
Apassionat de les coves

Que l'ésser humà ha freqüentat de sempre les cavitats és ben conegut. El món subterrani és el lloc on algunes persones han viscut, han fugit de perills, han volgut viure o sobreviure fent allò que sabien, etc. La foscor ha propiciat el naixement de contalles i històries, ha amagat crims i accidents. Per això sempre que es troben despulles humanes sota terra no s'ha de pensar necessàriament que allò són deixalles sepulcralcs o d'habitatges, com generalment es fa. La vida no és tan simple i les utilitzacions de les cavitats són variadíssimes.

La projecció comença per una repassada lleugera a la història de l'espeleologia a Castelló, que va dels pobres materials dels inicis (casc militar de la passada guerra, buscats als ferrovellers, roba vella, qualsevol mena d'il·luminació, etc.); als actuals, amb equips especialitzats i cursos de formació dels espeleòlegs.

Segueix amb diapositives diverses; quan fas recorreguts en treballs espeleològics no vas sols a les cavitats, et fixes en moltes coses més. Paisatges, construccions rurals, religioses, etc. Açò és una lleugera mostra que representa el camí fins a les cavitats.

Ve després l'accés al món subterrani, des de les coves sense problemes a les d'entrada reduïda o amb verticals. Amb aquestes diapositives n'hi ha un conjunt amb mostres de paisatge subterrani, que és el medi on la gent ha viscut, ha treballat, s'ha amagat, etc., quan ha calgut.

I arribem al nucli de la projecció, a les cavitats de les quals han fet ús les persones al llarg del temps. Comencem per les que han servit d'habitatge. En són conegudes unes quantes, com la tan divulgada cova del Mas d'en Llorenç o Fosca, la cova de la Seda, la cova de les Bruixes, etc. El trogloditisme arriba als nostres dies amb cavitats utilitzades com a masos, amb despulles de construccions d'obra, corrals, solls, eres, etc. Uns exemples en poden ser la coveta de la Munda (na Claramonda, 1597) i la cova del Catxerullo (Culla). N'hi ha amb construccions més pobres, com la cova del Moixo (Llucena) i la cova dels Gabials (Vilafranca).

Sense treballs o amb indicis d'aquests, molt pobres, utilitzades com a habitatge per gent marginals o quasi, tenim la cova del Sec (Vistabella), la cova de Faustino i la de Miquel (Culla). A terres de Vilafermosa tenim el cas

curios de las Cuevas del Cojo, obertes en la tosca calcària, on segons les necessitats s'obrien dependències pel coix que donà nom a les cavitats.

Encara són més abundants les cavitats que han fet de corrals, llavadors, abeuradors, etc. dels masos immediats o propers: com a cavitats que fan de tanca ramadera tenim la Cova (Cabanès), que abans fou muralla; la cova de Ferreres (Alcalà), la Cogonda (Cirat), etc. A terres de l'Alcalatén la font de la Cova arrecera, a més de la font, una bassa, uns llavadors i gamellons on abeurar el bestiar. Semblant, amb font, bassa i llavadors, és la Coveta, a Benassal.

Passem ara a les cavitats amagatall, on gent esporuguida van voler fugir d'un perill, real o imaginari, que l'amenaçava. N'hi ha moltes, utilitzades des de la prehistòria, des del bronze a la guerra passada. De prehistòriques es poden esmentar la cova de l'Escala (Xodos), la Cueva de Fuente la Higuera (Lludient), la cova de Loret (Eslida), la cova de Ferrero (Artana), la cova de la Mola (Fanzara), etc.

Són menys abundants en temps ibèrics però no en falten. Generalment són indicis que et fan pensar en aqueixa utilitat, com la Cueva Redonda (el Castillo) i la cova de l'Ondero (Aín).

Són els més abundants de tots els medievals islàmics, com passa amb la cova de l'Ocre (Llucena), la cova del Negre (Ribesalbes), la Cueva de Juan Lentejas (Fuentes de Ayodar), la Cueva del Santo Reino (l'Alt Millars), la cova de la Mina (Benassal), etc., amb deixalles pobríssimes.

De les guerres carlines tenim alguna dada conservada per tradició oral, com és el cas de la cova del Mosquerí i el de la cova de la Facció (Llucena). Als Covarxons (Xodos) amagaven els matxos del mas proper.

Dels amagatalls de la guerra passada, per ser de temps acostats, tenim abundància de dades i es poden classificar els motius pels quals s'hi amagaven: joves que fugen de les quintes, soldats que fugen del front, religiós que s'amaga dels milicians, masovers que esperen amagats el pas del front, refugi de pobles sencers, etc. Mostres de tot això poden ser la cova de la Cingla Tancà, el Forat Fondo i la cova de la Ginesta (Xodos), la cova de la Roca del Morralàs (Llucena), la Cueva del Mas (Villamalur), la cova de la Roca del Raudó (Atzeneta), la cova del Morró (Suera), la cova de la Ferrera (Eslida), la cova del Castell (Onda), la cova del Bolimini (Bolhermini, 1630) (Vilafamés), la cova Gronsa o de Eulogio (Alcudia de Veo), etc. Un cas curios era un dels avencs del Cabeço (Llucena), on amb un canyís s'entraven caps de bestiar.

Tenim també els amagatalls de mas, cavitats properes a aquests on, en temps revolts, s'amagaven menjars, escopetes, documents, coses de valor, etc., i també els seus habitants si venia el cas: la Cova (Xodos), la sima de les

Pedroses (Llucena), la Cueva del Mas del Collado (el Castillo), l'Avenqueta (Culla), etc., en són uns pocs exemples.

Com a lloc de refugi, amb possibilitats de defensa, es poden prendre el conjunt de cavitats de la Moreria (les Coves de Vinromà), on hi ha encara despulles abundants d'haver arrecerat construccions, algunes només accessibles amb material d'escalada.

Un ús religiós de les cavitats és evident des de molt antic; pintures rupes-tres, gravats i inscultures en són testimonis. Sense fer esment de les massa conegudes, podem posar ací els exemples del Forat Groc (Forcall), la cova Na Rius (Llucena), la Cogonda (Cirat), la cova de les Bruixes (Rossell), la cova Campana (les Coves de Vinromà), la cova de la Collà (la Serra d'en Galceran), la Cova i el Rodejador de Gargant (Xodos), etc. Un santuari ibèric és la Cueva Cerdaña (Pina). A partir del segle XIV tenim cavitats on s'ha fet vida eremítica; potser el millor exemple és la roca dels Ermitans ja en el segle XVI. I encara en el segle XIX viu un eremita a la cova del Frare, propera a Aín.

Un lloc on la presència d'eremites evolucionarà després a santuari és la Balma; indicis del primer en trobes per molts punts, fins i tot en la toponímia, com és el cas de la Celda del Frare, cavitat formada per un bloc on es va fer obra per a fer-la un poc més habitable. De la Cova Santa es coneix l'inici per moriscos en els segle XVI, per a prendre força després i ser ara, amb la Balma, un dels santuaris troglodítics més importants de les nostres terres. De l'avenc de Sant Pere (Traiguera), amb l'accés actual en l'interior de l'assolada ermita del mateix nom, se sap que ja té un ús religiós en el segle XIV.

Un altre ús molt freqüent és el ramader. Sovint trobes documentades cavitats utilitzades com a mallades, com són la cova de Culla, les coves del Fumero (Atzeneta), la cova dels Aragonesos, la cova de la Pedra, la cova del Senallo, de la Setena de Culla; la cova del Bisbe (Tinença de Miravet), etc. Altres tenen tanques ramaderes importants, com són: la cova del Garrofer (Alcalà), la cova del Bovalar (Culla), la cova de la Carn (Forcall), etc. Són també abundants els sesters o assestadors, on es resguardaven els bestiar en les hores de calor, com la Cueva dels Sastre (el Castillo) i la coveta del Portellàs (Vistabella).

Hi ha una sèrie de contalles, en gran part relacionades amb la ramaderia, sobre avencs i cavitats perilloses, com el mític avenc de Penyagolosa, l'avenc de l'Ombria, l'avenc de les Navades, l'avenc de la Lloma de la Pallissera, l'avenc de l'Arc, etc., en les quals intervenen dimonis, bruixes, fantasmes... Del temps dels bandolers hi ha una història sobre l'avenc de Comanegra i Lo Valent. Solstici d'estiu, toro negre i tresor tenen un lloc en la cova del Castell de Corbó, alta en el cingle, i en la Ventanica del Bounegre. Sense dubte hi ha un origen llegendari en topònims com la cova del Drac (Benifassà) i el pou de

la Llàmia (Vilafranca). Dels forats de l'Agüela Massa (Bel) es contava que n'eixien caramels i pastissets.

I arribem ara a les cavitats que, per ser veritat o per creure-ho així el poble, s'han pres com a refugi o amagatall de bandolers, lladres, roders i altra gent de vida poc usual. La toponímia en té mostres abundants de tots: la cova dels Lladres (Castelló), la Cueva de los Lladres (Olocau del Rei), el forat del Lladre (Benafigos), la Cueva del Rodero (Begís), etc. Dos punts aptes per la topografia per a robatoris, com són les costes de la Pobla i les d'Orpesa, tenen properes la cova dels Malandrins i la cova dels Lladres, respectivament. Els roders, homes solitaris, han deixat rastre en la toponímia espeleològica: la cova del Camao (Xodos), la cova del Sereno (les Useres), els forats de Pepurro (Culla), etc.

Ja dels temps relativament propers als nostres, tenim l'ús fet per les guerrilles, en la lluita irregular: dipòsits, estafetes, amagatalls, etc. De la guerra del francès tenim la data, 1812, i els noms deixats per Florenci Vives i Salvador Roig a les parets de la cova Roja (Benassal). Aleshores els dos amics, un d'ells el futur mossén Salvador i l'altre que serà advocat de molta anomenada establert a Madrid, on morirà, formen part de la guerrilla d'El Frare. L'antagonista, el comandant Rumford, també va utilitzar com a quarter general una cavitat ja esmentada abans, l'avenc de Sant Pere, i l'ermita que la cobria. Potser això explicaria el seu arruïnament excessiu.

Ja molt proper a nosaltres, en la repressió dels anomenats "maquis", se'n van parlar gran quantitat per considerar-les els amagatalls d'aquests. La llista és prou llarga: el forat del Falcó, el forat Fondo, el forat del Llop (Xodos), la Cueva de la Canaleta (Vilafermosa), la cova Obscura, el forat del Puntal del Mas de Giron (Atzeneta), etc. També en alguna cavitat es troben escrits deixats per les forces que lluitaven contra ells, com en un dels que s'anomenaven "apostaderos", proper al portell de l'Infern (Benifassà), al forat de Cantallops (Ares), etc.

I seguim. Hi ha gent que ha volgut deixar constància del seu pas sota terra i és freqüent trobar dates, noms, etc. per les parets; n'hi ha del segle XVI a la cova Obscura (Atzeneta), a l'avenc de Sant Pere (Traiguera) i a la cova del Negre (Ribesalbes); del segle XVIII al forat de Cantallops (Ares) i a la Cueva Cerdaña (Pina); del segle XIX a la cova Roja (Benassal), a la cova de les Maravelles (Castelló) i en un abric del castell de Corbó (Benassal). Ja del XX n'hi ha d'amagats en la passada guerra al forat Fonso de les Roques Llises (Xodos) i a la cova de les Bruixes un escrit assabenta de l'apoderament, i del "guano", per CNT-FAI.

Tenim ara el cas de les estagues clavades en les cingleres, sempre relacionades amb cavitats relativament petites; n'hi ha a la Roca de les Estagues (Llucena), a la coveta de les Estagues (Xodos), a la Cueva del Dine-

ro (Toga), a les Codines de la Pólvora (Benifassà), on diuen que treballaven la pólvora les tropes de Cabrera, etc. De l'activitat resten piquetes treballades a la roca. També s'ha fet moneda falsa, com és el cas de la sima Calenta (Artana).

De més importància sembla que és l'explotació dels reompliments de les cavitats, com és el cas de la cova de Bolimini (Vilafamés), la cova de l'Ocre (Benassal), en el segle XVIII, la cova de l'Ocre (Culla), a primers del segle XX, els nivells de l'anomenat "guano" de la cova de les Bruixes, en els anys immediats, anteriors i posteriors, a la guerra, etc. Ja en temps propers a nosaltres l'explotació de les masses de formació de la Cueva de Cirà (Montant) destrossaren el jaciment arqueològic, i amb aquest unes sepultures amb materials campaniformes.

En la guerra civil el pas del front deixà abandonats materials bèl·lics abundants, alguna vegada perillosos. Per això els camperols i habitants dels indrets on tal cosa succeí, els allunyaven de la superfície i els llançaven als avencs. Després alguns, en temps de depressió econòmica, es van recuperar per a vendre'ls com a ferralla. Els casos són molt abundants, com l'avenc de les Solanes (Llucena-Xodos), l'avenc del Camí d'Amargura (Xodos), els avencs de la Solana (Costur), etc.

També les foscos del món subterrani s'han utilitzat per amagar, o intentar-ho, algun crim, el més conegut dels quals és el de la Sima (Fondenguilla), abans de la guerra. Igual que han fet de parany mortal i en la cavitat han restat presos i morts visitants que volien saber què hi havia a l'interior: hi ha dos casos molt coneguts, com és el de les coves del Carbo (Vilafermosa), on una persona, sola, no va saber trobar l'eixida; i el mateix els va passar als dos esquiladors que van penetrar a la cova de l'Ocre (Llucena), que té zones laberíntiques.

És ben conegut l'ús funerari de les cavitats, sobretot en l'eneolític i el bronze. A grans trets es poden distingir dues menes de sepultura: les inhumacions individuals, moltes vegades en cavitats grans però d'accés que pot passar inadvertit, com la sima del Racó de la Tirana (Artana) i la cova Obscura (Les Useres); i els ossaris, llocs de segon enterrament, generalment cavitats molt menudes, com són les de la Joquera (Castelló), el conjunt d'Arinesa (Culla), els nivells superiors, desapareguts per motius obvis, del que ara s'anomena "cau d'en Borràs" (Orpesa), les covetes del Camí de la Costa (Castelló), també desaparegudes, per l'acció de la pedrera, etc.

D'entre els usos més rars cal destacar el cas de la cova siglada E-1, a terres d'Espadilla, on es va amagar el que seria la càrrega d'una bèstia d'albarda, de testos i peces inútils d'una cuita de ceràmica. Són de l'Alcora, de finals del XVIII, tots en terra blanca.

Finalment cal fer referència al betlem que hi ha en una de les saletes de l'avenc de la Torreta (Llucena), en una profunditat prou important. Totes les

figures: naixement, ofrenant, reis, camells, etc., són de la mateixa argila de la cavitat. S'ignora qui el féu i quan.

I ací finalitza aquesta lleugera repassada a la relació de l'ésser humà amb les cavitats i els usos que n'ha fet d'aquestes.

Cabanes, octubre de l'any 2001